

Ахмад аль-Раусини

“ИМАМ АЛЬ-ШАТИБИНИН ЖОГОРКУ МАКСАТ ЖАНА ИСЛАМ МЫЙЗАМЫНЫН КӨЗДӨГӨН ТЕОРИЯСЫ”

Бул **Ислам Ойлору Эл аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы** окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнүгүн берүү үчүн институттун негизги публикацияларын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилдеген обзорлору болуп, окурмандарды түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

Алгачкы Ислам мезгилинин бүтүшү менен Ислам аалымдары ислам окутуулары жана негиздери менен мусулмандардын күнүмдүк жашоосу жана тажрыйбасы ортосунда пайда болгон айырманы сезишкен. Эң башкысы мусулмандардын Куран менен тыгыз мамиле түзүүсүн оңдоо боюнча аалымдардын изденүүсү Исламдын максаттарын, Исламдын укуктук нормаларынын артындагы себептерин жана шарияттын же Ислам мыйзамынын көздөгөндөрүн жана милдеттерин изилдөөсүнө алып келди.

Бул китеп эң алгачкы Ислам укугунун ар кайсы багыттагы максаттарынын толук теориясын көрсөтүүдө чоң салым кошкон эмгек болуп саналат. Андан тышкары, көп күч талап кылуучу максатка негизделген ой-пикир изилдөөсү биринчилерден болуп максатка негизделген юриспруденциянын атасы болгон Имам Абу Исхак аль-Шатиби тарабынан иштелип чыккан.

ДОКТОР ТАХА АЛАЛВАНИ, GSISS ПРЕЗИДЕНТИ (АКШ)

Доктор Ахмад аль-Раусининин Имам аль-Шатибинин индукциялык ыкмасына жарык берип, анын баалуулугун жана маанилүүлүгүн баса белгилеп кетти. Куран менен Сүннөттү түшүнүүдөгү өзгөчө көз караш Ислам мыйзамдарынын жана анын жоболорунун аныктоодогу автордун “талил” маселелерин кылдаттык менен изилдөөсүндө байкалат.

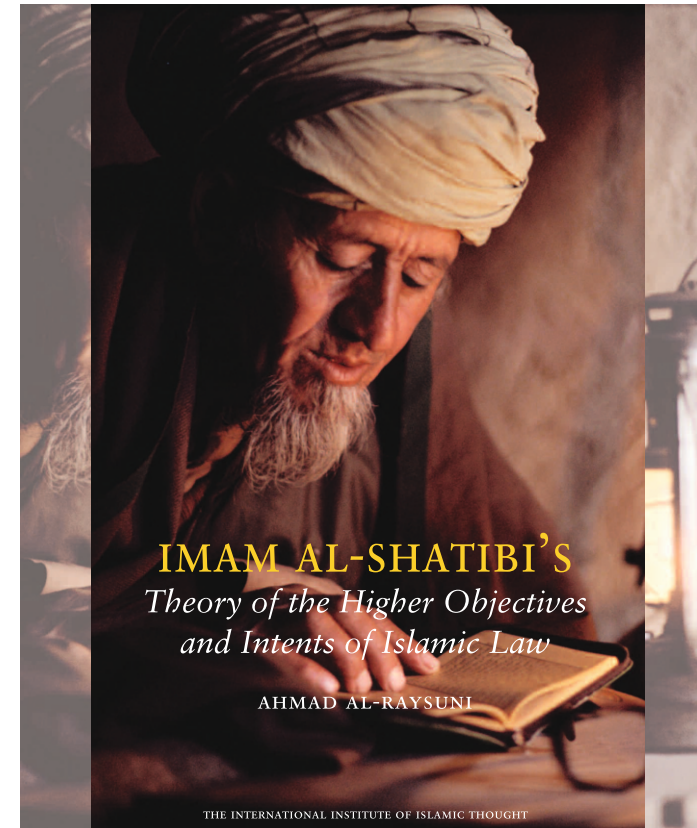
ПРОФЕССОР ЗАКИ БАДАВИ, МУСУЛМАН КОЛЛЕДЖИНИН ЭКС-ДЕКАНЫ

Бул китеп Имам аль-Шатибинин идеяларынын жалпы окурмандарга жөнөкөй жол менен жеткирүүдөгү адистер үчүн баалуу изилдөө болуп саналат. Автор белгилүү окумуштуу жана анын бул эмгеги англис тилиндеги Ислам мыйзамдары боюнча адабиятка зор салым.

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

978-1-56564-550-9

(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

Ахмад аль-Раусини

**“ИМАМ АЛЬ-ШАТИБИНИН
ЖОГОРКУ МАКСАТ ЖАНА ИСЛАМ
МЫЙЗАМЫНЫН КӨЗДӨГӨН
ТЕОРИЯСЫ”**

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демөөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)
Херндон, Вирджиния, США
Билим Интеграция Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон **Канат Ибраев**
Китептин редактору **Исмаилова Кундуз Бейшенбековна**

Автору: Ахмад аль-Раусини

“Имам аль-Шатибинин жогорку максат жана Ислам мыйзамынын көздөгөн теориясы” / Которгон.: **Канат Ибраев** – Б.: 2020. - 24 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ
Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан
тастыкталат. №

Imam Al-Shatibis: Theory of the Higher Objectives and Intents of Islamic Law (Kyrgyz)
Ahmad Al-Raysuni
ИИТ Books-In-Brief Series

Имам аль-Шатибинин жогорку максат жана Ислам мыйзамынын көздөгөн теориясы
Ахмад аль-Раусини
(ИИТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

The international Institute of Islamic Thought (ИИТ)
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

ИИТ London Office
P.O. Box 126
Richmond, Surrey
TW9 2UD, UK
www.iiituk.com

А

УДК
ББК

© Ахмад аль-Раусини 2020

Бул Ислам Ойлору Эл аралык Институтунун (ИИТ) кыскача китептер сериясы окурмандарга түп нусканын негизги мазмуну жөнүндө түшүнгүчү берүү үчүн институттун негизги публикацияларынын кыска формага келтирилген баалуу коллекциясы болуп саналат. Окуганга ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн кыска форматта чыгарылат. Бул конспекттер чоңураак, ири публикациялардын жакындан кылдат изилденген обзорлору болуп, окурмандардын түп нусканы андан ары тереңдеп изилдөөсүнө түрткү болот деп үмүттөнөбүз.

Башында арабча жазылган жана англис тилине которулган Доктор Ахмад аль-Раусининин “Имам аль-Шатибинин жогорку максат жана Ислам мыйзамынын көздөгөн теориясы” 2005-жылы толук түрдө басылып чыгып, 2011-жылы кайрадан басылган.

Алгачкы Ислам мезгилинин бүтүшү менен Ислам аалымдары ислам окутуулары жана негиздери менен мусулмандардын күнүмдүк жашоосу жана тажрыйбасы ортосунда пайда болгон айырманы сезишкен. Эң башкысы мусулмандардын Куран менен тыгыз мамиле түзүүсүн оңдоо боюнча аалымдардын изденүүсү Исламдын максаттарын, Исламдын укуктук нормаларынын артындагы себептерин жана шарияттын же Ислам мыйзамынын көздөгөндөрүн жана милдеттерин изилдөөсүнө алып келди. Алар Исламда ар бир укуктук норма өзүнүн аткара турган функциясы, жүзөгө ашыра турган максаты, ачык жана жашыруун себеби, көздөгөн бир ой-пикири бар экенин көргөзүшкөн. Ушунун баары адам баласынын ала турган пайдасын түшүнүү үчүн, же болбосо аларды зыяндан, коррупциядан сакташ үчүн деп так, даана ачыкташкан. Алар ниеттер менен жогорку максаттар Куран аяттарын жана Сүннөттөрдүн кээ бир жерлеринде ачык көргөзүлгөнүн баяндашкан. Ошондой эле, аалымдар Куран менен Сүннөт боюнча убакыт жана мейкиндик

чегинде өзүлөрүнүн түшүнүгү аркылуу өз алдынча ой жүгүртүп, чечим чыгарышкан.

Бул китеп эң алгачкы Ислам укугунун ар кайсы багыттагы максаттарынын толук теориясын көрсөтүүдө чоң салым кошкон эмгек болуп саналат. Андан тышкары, көп күч талап кылуучу максатка негизделген ой-пикирлердин изилдөөсү биринчилерден болуп максатка негизделген юриспруденциянын атасы болгон Имам Абу Исхак аль-Шатиби тарабынан иштелип чыккан. Ошондой эле, автор Имам аль-Шатибинин ойлору менен методдорун толук көргөзүү менен бирге бул улуу имамдын жашоосу жөнүндө окурмандарга жаңы, өтө пайдалуу маалымат тартуулайт.

Ахмад аль-Раусинин “Имам аль-Шатибинин жогорку максат жана Ислам мыйзамынын көздөгөн теориясы” аттуу китебинин кыскартылган басылмасы.

Ислам мыйзамынын көздөгөнү 2005-ж.

Жаңы басылма 2011-ж.

КИРИШ СӨЗ

Китептин автору доктор Ахмад аль-Раусини атактуу окумуштуу жана Макасид аль-Шариа (жогорку максаттар жана Ислам мыйзамдарынын көздөгөнү) боюнча адис. Аль-Макасид жөнүндөгү билим бул жакта “жогорку максаттар” же “ниеттер” деп которулган жана бул азыркы учурдагы Ислам көз карашына каршы чыккан көйгөйлөргө багытталып, аларды чечиш үчүн өбөлгө болгон китеп. Мындай билим максатка негизделген фикхти өнүктүрүүдө жана Ислам нормаларындагы акылмандуулук концепциясын түшүнүүдө, баалоодо жардам берет.

Исламдын алгачкы мезгилдеринде Ислам аалымдары ислам окутуулары жана негиздери менен мусулмандардын күнүмдүк жашоосу жана тажрыйбасы ортосунда пайда болгон айырманы көрүшкөн. Адамдардын пайда алышы үчүн жана зыян, же коррупциядан алыс болушу үчүн жардам берүү максатында алар Исламдын максаттарын, укуктук нормаларын жана ошондой эле көздөгөнүн, максатын, шарияттын аткарган ишин, же башкача айтканда, Ислам мыйзамын түшүндүрүшкөн. Окумуштуулар көздөлгөн ой-пикирлердин, жогорку максаттардын, себептердин Куран аяттарында жана Сүннөттө же толук *Иджтихатта* (көз карандысыз ой жүгүртүү) ачык жазылганын көргөзүшкөн. Бүгүнкү күндө абдан бат жана максаттуу кабыл алуу менен гана бул башкы максаттарды токтоосуз илимий аракеттер аркылуу аныктаса болот.

Сүннөт чечимдерди, мыйзамдарды, практикалык концепцияларды жана социалдык системаларды Исламдын максаттарына жетүүгө жана Үммөттү агартууга шыктандырат. Бул китеп Куран менен Сүннөттү түшүнүү ыкмаларынын мүнөздүү үлгүлөрүн жана алардан пайда болгон илхам менен көргөзмөлөрдү тартуулайт. Имам Абу Исхак аль-Ша-

тиби (790-х.ж.с./1388-б.з.к.) китебинин темасы Ислам мыйзамынын принциптерин жана максаттарын чагылдырган жана шыктандырган изилдөө болуп саналат. Анын ыкмалары Куран менен Сүннөт боюнча көрүнүктүү жана негизделген түшүнүктү камтыйт.

Мындай тексттерден келип чыккан маанилерди жана көргөзмөлөрдү түшүнүү үчүн кызыгууга негизделген чечмелөө колдонулат. Бул китеп мыйзамга жоопкер болгон тараптарга ишенүүнүн маанилүүлүгүн жана ошол мыйзамга жоопкер тараптарга биздин түшүнүктөр менен негизги тексттерди колдонуубузда ортомчу болууга уруксат берүүнү баса белгилейт. Ислам мыйзамынын универсалдуу принциптери менен максаттары ар бир иджтихатка жана Ислам ой-пикирине туруктуу негиз болгондуктан, бул принциптер менен максаттардын маанилүүлүгү кайрадан түзүлүшү керек.

Мусулмандардын акыл жагынан кризиске учурагандыгынын эң көрүнүктүү мисалы анын жалпы эрежелерге артыкчылык коюуда көргөзгөн теңдүүлүктү бузгандыгы болуп саналат. Биздин академиялык жана практикалык жашоо баалуулуктар менен артыкчылык коюудагы теңдүүлүктүн бузулуусу карама-каршылыктар сыяктуу оорулар менен курчалган. Көңүл бурулуп, басым жасалган нерселер сырткы көрүнүш жана формалдуулук болуп, ошол эле учурда негизги максаттар менен маани-маңыздар эске алынбай калган. Керексиз иштер менен алек болушуп, эң негизги нерселер унутулуп калган. Мусулман окумуштуулары, ойчулдары жана ислам ишенимин түшүнүүгө чакыргандар үчүн бул өтө маанилүү маселе. Бул маселенин чечилиши артыкчылык коюудагы тартипте жана Мусулмандардын стандарт менен баалуулуктар системасын кайрадан калыбына келтирүүдө жатат.

Автор ислам мыйзамынын ар түрдүү багыттагы максаттары жана окуулары менен максатка негизделген ой-пикир жөнүндө биринчилерден болуп максатка багытталган юриспруденциянын атасы болгон Имам Абу Исхак аль-Шатибинин толук теориясын тартуулайт. Автор аль-Шатибинин жазууларынан “максатка байланышкан принциптерди” алып, Мыйзам Чыгаруучунун максаттарын кантип билүүнү көргөзөт. Биз тез арада максатка негизделген иджтихат менен максатка негизделген юриспруденцияга катышууга жөндөмдүү болушубуз керек. Бул китеп “жашоодогу юриспруденция” менен бирге принциптер жана анын өзөгүн түзгөн нормалардын мисалдарын көргөзөт. Ислам юриспруденциясы учурдагы Ислам жашоосунун укуктук нормаларын белгилей алат.

Автордун кириш сөзү

Макасид жана Жогорку максаттар теориясы

Тунистик окумуштуу Мухаммад аль-Тахир ибн Ашур Ислам мыйзамынын жалпы жогорку максаттарын “Мыйзам Чыгаруучу тарабынан берилген көпчүлүк, же бардык учурда колдонула турган маанилер менен даанышман максаттар...” – деп чечмелеген. Ал тартипти сактоо, пайдаларга жетүү, зыяндын, же коррупциянын алдын алуу жана адамдардын арасында теңдүүлүктү орнотуу сыяктуу мыйзамдын жалпы максаттарын атап өткөн.

Марокколук жазуучу Аллал аль-Фаси *Макасид аль-Шарианы* мындай деп атаган: “...Мыйзам Чыгаруучунун ар бир эрежесинде камтылган негизги себептер.” Аль-Макасид – бул мыйзамдын адамдарга пайда алып келе турган белгилүү максаттары. Булар мыйзам чыгаруунун көп багытында иштеши үчүн жалпы максаттарга бөлүнгөн; максиддин белгилүү максаттары мыйзамдын белгилүү бир жеринде, же болбосо чектелген санда Ислам мыйзамынын салыштырууга мүмкүн болгон жерлеринде максатка жетүүгө аракет кылуусу; ар бир негизги укук нормалары аркылуу Мыйзам Чыгаруучунун негизги максаттарын көздөгөнү.

Юриспруденция боюнча окумуштуулар максаттардын акыркы категориясына көп көңүл бөлүшөт. Мындан сырткары алар бул максаттарга “даанышмандуулук” (*хикмат*), “негиз” (*иллах*), же “маани” (*ма’на*) сыяктуу башка терминдер аркылуу кайрылышат. Хикмат “ниет” же “кад” терминдери менен бирге синоним катары колдонула берет жана ошондой эле, укук коргоочулар хикматты башкаларга караганда көп колдонушат. Укук коргоочулар жана башкалар *хикматты* колдонгондо, алар Мыйзам Чыгаруучунун көздөгөнү деген маанини билдиришет.

“Негизги себеп” (иллах) Мыйзам Чыгаруучунун көздөгөнүнө тиешелүү жана “даанышмандуулук” менен синоним катары колдонулат. Баарынан мурда бул көзөмөлдөнүп, аныктала турган абалга, же укук нормаларды түзгөн жагдайга тиешелүү, анткени “даанышмандуулук” берилген нормалардан тышкары көзөмөлдөнүп, аныктала турган абалга, же жагдайга байланышкан. Мыйзам Чыгаруучу мыйзамдын тиешелүү чечимдерин көп маанилүү жана башаламан болбошу үчүн көзөмөлдөнүп, аныктала турган белгилерге байланыштырган.

Аль-Шатиби “иллахты” өзүнүн түп нуска, эң эле так мааниси болгон “даанышмандуулук жана башкаруу, же буйрук менен байланышкан пайдалар” деп сүрөттөп колдонгон, “пайда же зыян – боло турган себепте же учурда эмес – көзөмөлдөнүп, аныкталган учурдун болушунда же болбошунда” - деп атаган. Ал *иллахты* башкарууда жете турган пайда, же алдын ала турган зыян деп чечмелейт. Бул чечмеленген маани терминдин түп нуска колдонуусу менен дал келет, ошондой эле Ислам мыйзамынын максаттарын изилдегендерге ылайык. Анткени бул максаттарды изилдөө чыныгы укук нормаларынын негиздерин изилдөө болуп саналат. *Иллахтын* түп нуска маанисинен тышкары *та’лил* деп аталган термин келип чыгат жана ал жалпы түшүнүк боюнча Ислам мыйзамынын нормаларынын алып келе турган пайдалары же алдын ала турган зыян катары чечмеленилет. Алгачкы окумуштуулардын бири катары аль-Шатиби көп учурда Ислам мыйзамынын максаттары жөнүндө “маанилер” аркылуу сөз кылган, качан “маанилер” “негиз” (*иллах*), “даанышмандуулук” (*хикмат*) жана “ниет” (*максуд*) сыяктуу терминдер менен алмаштырылганга чейин.

“Жогорку максат теориясы” түшүнүгү Ислам укук нормаларын колдой турган далил, бир өлчөм жана бирдиктүү маани менен бирге тартиптештирилген бир системаны, же жалпы түзүмдү түшүндүрөт.

Жогорку максат теориясы юридикалык теорияларды, юридикалык принциптерди жана негизги нормаларды камтыйт. Ишенимдүү, рационалдуу изилдөө милдеттер теориясын пайда кылат жана даанышмандык, кечиримдүүлүк, адилеттүүлүк, теңдүүлүк сыяктуу Кудайдын мыйзамдарына болгон ишенимге негизделет. Ислам мыйзамдарынын терең индуктивдик анализи жогорку максат теориясын колдойт. Бул негизге таянып, максат теориясы ар бир түшүнүккө жана көз-карандысыз чечмелөөгө багыт берип, Ислам мыйзамын толук башкарат. Бул процесстин маанилүү жери мыйзамдын адамдарга пайда алып келиши жана аларды бул дүйнөдө жана акыретте зыяндан сакташынын анык деп эсептелинишинде. Максат теориясы Исламдагы пайдалардын өлчөмүн аныктайт, “маанилүүдөн” (*дарурия*) “керектүүгө” (*хажсия*) жана андан “кошумчага” (*такмилия*). Ислам мыйзамынын максаттары боюнча изилдөөлөр аль-Шатиби бул тармакта жеткен жыйынтыкка окшогон эмес, же аныкынан аша чаап кеткен.

Аль-Шатибиге чейин болгон жогорку максат тууралуу түшүнүк

Аль-Шатибинин мезгилине чейин Ислам мыйзамдарынын максаттары жөнүндө жазууларга көз чаптыруу, бизге аль-Шатибинин теориясына объективдүү тарыхый көз караш менен караганга мүмкүнчүлүк берет. Бул сереп аль-Шатибиге чейин Ислам мыйзамынын максаттарын ачыкка чыгарыш үчүн болгон аракеттерди көргөзөт. Алардын жалпы маанилүүлүгүн изилдейт жана бул теориянын башаты менен булактарын белгилейт. Ислам мыйзамынын максаттарынан көңүл бура турган нерсе бул Ислам юриспруденциясы (фикх) жана анын негиздери (усул аль-фикх). Бул максаттарга тийиштүү маселелер Фугахалардын (майда-чүйдөсүнө жана практикалык колдонмосуна басым жасагандар) жана усулиондордун (теория иретинде көргөзгөндөр жана пайдубалын кургандар) эмгектеринде табылган. Аль-Шатиби эки тараптын эмгектеринен бирдей колдонгон жана алар Усулион менен Маликит мектебинде болгон “максаттардын” түшүнүгүнө басым жасаган. Аль-Шатибинин фикх багытына байланыштуу ойлору жана Ислам мыйзамынын максаттары боюнча темалары Маликит мектептеринде өтө чектелген. Фугахалар Ислам мыйзамынын милдеттерин аракет менен түшүнүп, кам көргөн учурда, усулиондор биринчи башкаларга көргөзүп, андан кийин көңүл бурушкан. Аль-Жувайни менен аль-Газали *усуль аль-фикх* илимин *аль-Макасид* темасын кеңейтүү менен кээ бир багытты тактап, салым кошкон ойчулдардын көрүнүктүүлөрү эле. Салттуу илимпоздор алгачкы чечмелөөлөрдү жана теорияларды сиңирип алышкан. Салттуу Усулдун так жана уланып, бизге жеткен мурас чынжыры аль-Газалиден келген. Хижрий жыл санагы боюнча 3-кылымда Суфийлердин философу аль-Хаким аль-Тирмизи Ислам мыйзамдарынын милдеттерине басым жасаган жана Ислам укуктук нормаларын ачыктоо менен бирге алардын жашырылган акылмандуулугун издеген. Ал *Макасид* терминин колдонгон биринчи окумуштуулардан болгон. Аль-Тирмизи Ислам дининдеги негизги милдеттемелерди ой-пикир аркылуу аныктаган.

Усул аль-фикх боюнча ар бир окумуштуу теологияны юриспруденция илимине кошкон. Төмөндө айтылган атактуу *усулиондор* Ислам мыйзамынын максаттары менен алек болгон. Аль-Жувайни (478-х.ж.с.) аль-Бурхан (Күбөлүк) китебин жазган. Бул китеп усул аль-фикхтин башаты эле жана окуучусу Имам Абу-Хамид аль-Газалиге чоң таасир калтырган. Аль-Жувайнинин мыйзамдын милдеттерине байланыштуу

талкуусуна калтырган өтө чоң салымы анын укуктук негиздерди Ислам мыйзамынын максаттарына жана негиздерине бөлүүсү: күнөөсүзгө зыян келтирбөө негизи; жалпы муктаждыктар олуттуу деп эсептелбейт; асыл сапаттарды өзүнө камтыгандар жана анын карама-каршысын таштагандар, үрп-адаттын тазалыгы сыяктуу маселелер; жакшы же асыл иштерди жасоо үчүн “сунушталган” иштерди кылууда чектелгендер; так чечмелей албаган жана максаты жоктор.

Андан кийин аль-Жувайни Мыйзам Чыгаруучунун “өтө керектүү”, “зарыл” жана “болсо жакшы” сыяктуу максаттарын бириктирүү менен бирге Макасидде болгон көп талкуулоолорго себеп болгон. Алгач ал Ислам мыйзамынын беш маанилүү негиздерине кайрылган: дин, адамдын өмүрү, акыл-эс жөндөмдүүлүгү, урпак жана байлык.

Имам аль-Газали (505-х.ж.с.) *усуль аль-фиqh* жана Ислам мыйзамынын максаттары окутуусу боюнча биринчилерден эле. Ал та'лил ыкмаларын башкача айтканда, укук нормаларын алардын негиз болуучу себептери же негиздери (илал) тарабынан чечмеленишин изилдеген. Ислам мыйзамында ачык таанылган кызыкчылыктарды ал төмөнкүчө аныктаган “... Мыйзам Чыгаруучунун максаттарын сактоо...” аль-Газали Ислам мыйзамынын башкы максаттарын аныктаган жана анын айланасында айланган бардык мыйзамдуу ой-пикирлер менен кызыкчылыктарды “руханий” (б.а. ‘диний’) же дүнүйөлүк деп классификациялаган. Ал мындай деп тыянак чыгарган “Эмне гана уят иштерден тоспосун, ал динге тиешелүү бардык кызыкчылыкты өзүнө камтыган нерсе жана ал дүнүйөлүк кызыкчылык менен байланышкан болушу дагы мүмкүн”. Руханий кызыкчылыктардын үстүнө дүнүйөлүк кызыкчылыктарды коюунун ордуна, аль-Газали Мыйзамдын олуттуу максаттарынын тизмесинин эң башына ‘диндин сакталып калышын’ койгон.

Аль-Жувайнинин изи менен аль-Газали кызыкчылыктарды Ислам мыйзамы сактагандай анын зарылчылыгы менен ачыктыгына жараша “өтө керектүү”, “зарыл” жана “болсо жакшы” сыяктуу классификациядан өткөргөн. Ал салттуу окумуштуулар жалпы стандарттарды аныктап берген жана алар *усул аль-фиqhтин* тарыхында үчүнчү чоң өзгөрүштүн себеби болгон Имам аль-Шатибинин мезгилине чейин аль-Газалини ээрчишкен. Аль-Газали өзүнөн кийинки 13-14-кылымда жашап өткөн Фахр аль-Дин аль-Рази, Сайф аль-Дин аль-Амиди, Ибн аль-Хажиб, аль-Байдави, аль-Иснави, Ибн аль-Субки, Изз аль-Дин ибн ‘Абд

аль-Салам жана Ибн-Таймия сыяктуу окумуштууларга чоң таасир калтырган. Бул окумуштуулар аль-Газалинин принциптерин өзүлөрүнүн Исламдын укуктук анализинде жана анын коомдогу натыйжасында колдонушкан. Ибн Таймия салттуу окумуштуулардын беш максаты Ислам мыйзамынын негиздерин чектейт жана мыйзамдын бийик, маанилүү максаттарын камтыбайт деп ишенген.

Маликит мектебинин максаттарын билүү аль-Шатибинин теориясынын негиздерин жана булактарын жакшыраак түшүнүүгө жардам берет. Аль-Шатибинин эмгегине таасир эткен Маликит мектеби башка Ислам юриспруденция мектептеринен Ислам мыйзамынын максаттарына болгон кызыкчылык арттыруусу жана өзгөчө мамиле кылуусу менен айырмаланат. Аль-Шатиби бул жабык Ислам чөйрөсүнүн, башкача айтканда, башкалар менен ачылып, аралашпаган Ислам юриспруденция мектебинин бир бөлүгү болгон.

Имам Малик ибн Анас мектептин толук бүтүрүлгөн жана жетилген убагында мурастап алган. Малик өзүн мектептин жолун жолдоочулардын бири жана мындай ишти Пайгамбардын (с.а.в.)¹ жан-жөөкөрлөрүнөн жамааттык түрдө баян жана практикалык көргөзмөлөр мурас катары берилген деп эсептеген. Ал өз алдынча чечмелөөлөр менен ой-пикирлерди чыгарган жана Мадина окумуштууларынан жетишинче илим алган.

Умар ибн аль-Хаттаб Мадинада басымдуулук кылган фикх мектебинин алгачкы тутуму эле. Маликит мектеби Умарга таандык, бирок мектептин пайда болуусу Умардын түзмө-түз чечмелөөлөрү жана ой-пикирлеринен келип чыккан эмес. Маликтин аль-Муватта китеби менен фикх, укуктук нормалар, фатвалар жана Кудайдын жиберген элчиси көргөзгөн белгиленген каадаларда Умардын изи байкалат. Мадина элинин көпчүлүк жүрүш-турушу Пайгамбардын Сүннөттөрүнөн, туура жолго багытталган халифтерден жана Умардын доорунан келип чыккан. Умар эң биринчи болуп теория жана практика жүзүндө чектөөсүз кызыкчылыктар (аль-масалих аль-мурсалах) принцибин тааныштырган жана тайсалдаган юридикалык ыкмаларга (садд аль-дхара’и) тыюу салган.

¹ (с.а.в.) – саллаллоху алайхи ва саллам. ‘Кудайдын саламы жана салаваттары болсун’ Пайгамбар Мухаммаддын аты аталган учурда дайыма айтылат.

Ибн Таймия Мадина мектебин жогору, кадыр-барктуу жана ишенимдүү деп атаган. Ал ким гана Исламдын негиздерин Ислам мыйзамынын принциптерин карабасын, Маликтин негиздерин табат деп айткан жана “Мадинанын жашоочулары бардык принциптер менен эрежелерде эң ишенимдүү”, – деп кошумчалаган. Ислам Мадина шаарында толук жана эң бекем орногон. Ошондой эле, Ислам Мадинада туруктуулукту тапкан жана ошол жактан жетилген. Ал жактан туура жолго багытталган халифтердин белгилеген практикалары көңүл эргиткен үлгүгө айланган. Ислам алыскы жерлерге жайылып, Мусулман окумуштуулары Мадинанын мураскорлору болушкан.

Кийинки сөз боло турган нерсе – бул Маликиттин Ислам укугуна түзмө-түз дал келген маанилүү негиздери. Ислам мыйзамынын нормаларындагы пайда же кызыкчылык (аль-аслаха) практикасынын түзүлгөнү сахабалардын жана көп таанылган Умардын практикаларынан пайда болгон. Аль-Газали мындай деген “сахабалар (Пайгамбардын жан-жөөкөрлөрү) Кудай алардан ыраазы болсун Мусулман элине *кыяс* практикасында үлгү болуп эсептелет жана бул нерсе алардын кызыкчылыктарга таянганын шек күмөнсүз аныктайт.

Аль-Газали адамдын кызыкчылыгын колдонгон практиканы укуктук норманы түзгөн далил булагы катары жандандырган, анткени Сахабалар ушундай кылышкан. Ал кароодон өтүп жаткан кызыкчылык Мыйзам Чыгаруучу тарабынан ачык аныкталган кызыкчылыктарды эстетээрин алдын ала айткан. Олуттуу мамиле кыла турган нерсе бул адам кызыкчылыгы менен Мыйзам Чыгаруучунун ортосундагы байланыш. Мыйзам Чыгаруучунун максаттары ‘пайдага жетүү жана зыяндын алдын алуу’ менен жыйынтыкталышы мүмкүн. Бул байланыш дайыма бардык Ислам мыйзамынын нормаларында табылат. Өзгөчө каада-салттарга жана күнүмдүк аласа-береселерге тиешелүү.

Юриспруденция принциптери кандай гана өз алдынча чечмеленбесин, ал истислага таянышы керек. Тийиштүү тексттердин мааниси жана алардан келип чыккан жыйынтыктар пайдага жетип, зыяндын алдын алуу максатындагы принципке негизделиши керек. Бул маселе ар кандай тексттерди түшүнүүнү көздөгөндө, же эки чечимдин окшоштугун издегенде адамдын кызыкчылыгы же пайдасы эске алынууга тийиш.

Маликит негиздери ‘чектелбеген кызыкчылыктар’ аттуу түшүнүккө болгон мамилеси менен айырмаланат. Ошондой эле, мектеп адамдын кызыкчылыктары же пайдалары жөнүндө көбүрөөк түшүнүк берет. Анткени бул кызыкчылыктар Ислам мыйзамынын жалпы максатын жана көздөгөнүн, ошондой эле, ар бир мыйзам нормасынын аркасындагы конкреттүү максатты же ниетти өзгөчө салттар менен аласа-береселерди чагылдырат. Тактап айтканда, Мыйзам Чыгаруучу өтө керектүү кызыкчылыктарга кызмат кылган нерселерге тыюу салбайт. Маликит салтындагы кызыкчылыкка негизделген метод тарыхта калыптанган жана эзелки экени ачык-айкын.

Истихсан теориясы Ислам мыйзамынын ичинде толук өнүккөн, кийин Пайгамбардын (с.а.в.) айткандары менен белгиленген, андан кийин зарылчылыгы көбөйгөндө жана Кудай тараптан келген аяндар токтогондо так ачыкталып, кеңейтилген. Бул кеңейтүү менен тактоо туура жолго багытталган халифтердин үлгүлүү практикаларынан жана көбүрөөк Умар ибн аль-Хаттабтын тажрыйбасы менен окутууларынан кийин пайда болгон. Малик *истихсанды* адамдын кызыкчылыгын кароодо бүтүн жана так чечмеленген маани катары түшүнгөн жана колдонгон.

Абу Ханифа Ислам мыйзамындагы кызыкчылыктын негизинде түзүлгөн максаттардын түшүнүгүнө жеткен жана ал мыйзамды чечмелөөдө анын нормаларын жана истихсан түшүнүгүн билдирген. Ханафиттер бир тараптуу бүтүн аныктама менен макул болгон эмес. Алардын *истихсан* концепциясы Ислам укугундагы адам кызыкчылыктары теориясынын бир бөлүгү.

Маликтин көз карашы боюнча эгер *истихсан* фикх тармагындагы өз алдынча чечмелөөлөрдүн ондон тогузун камтыса, *истихсандын* мааниси адам кызыкчылыктары менен адилеттүүлүккө көңүл бурууда болсо, анда укук таануучу Мыйзам Чыгаруучунун адам кызыкчылыктары менен адилеттүүлүктү сактоо ниетин эч качан эстен чыгарбашы керек. Ошондой эле, эгер ал зыяндын болгонун байкаса, өз алдынча чечмелөө аркылуу анын ошол зыянды токтотуш үчүн фатва чыгарышы *истихсандын* талабы деп эсептелет. Маликиттер боюнча *истихсан* адамдардын кызыкчылыгына жетүү менен зыяндан алыс болууну жана юридикалык тексттин жок болгон кезинде да адам кызыкчылыгы сыяктуу башкы эрежени карманууну билдирет. Бул жагдайда Мыйзам Чыгаруучунун көздөгөнү менен адам кызыкчылыктарынын ортосундагы байланыш

ачык-айкын эсептелет. Мындай чечмелөө укук нормалары менен адам кызыкчылыктарын коргоого көздөлгөн ниеттер ортосунда байланыш жаратат. Ошол эле учурда кээ бир тексттер анын максатына (*макасид*) жана негизине (*илал*) жараша түшүндүрүлөт.

Маликит мектеби жана башкалар садд аль-дхара'и(ни) колдошкон, башкача айтканда, шектүү юридикалык ыкмалардын колдонулушуна болгон тыюуну колдошкон. Бул аспап Мыйзам Чыгаруучунун адам кызыкчылыктарын сактоодогу көздөгөнүн башка көз караш менен көргөзөт. Ошондой эле, эмне пайда экенин жана зыян же эмне коррупциядан сактары жөнүндө түшүнүккө жетүүсүн көргөзөт. Азыркы учурдун жазуучулары *усул аль-фикх* эмгектеринде бул темага кайрылышкан. Бул Мыйзам Чыгаруучунун мыйзамдын тек гана пайда алып келүү жана зыяндын алдын алуу максатына байланыштуу осуяттарына негизделген. Эгер нормалар анын түп нуска мааниси талап кылгандай эмес башка максатка, же түп нуска маанисинин каршысына жетүү үчүн колдонулса, андай учурда мыйзам аларды колдой албайт.

Кийин аль-Шатиби тастыктагандай Малик фикхтин көпчүлүк жерин ссад аль-дара'и принцибине жараша багыттаган. Бул коррупцияга жана Пайгамбардын (с.а.в.) жетекчилерден белек алууга каршы билдирүүлөрүнө ылайыктуу. Маликиттер фикхтин сатуулар, жазалар жана бейкүнөө тараптарды зыяндан сакташ үчүн нике жөнүндөгү тармактарга көп басым жасашкан. Маликит мектебине байланыштуу кызыкчылыкка багытталган көз караш сатуулар, жазалар жана нике боюнча “ар кандай ой-пикирлерге” негизделген. Укук жазалары боюнча Маликит мектеби юриспруденция мектептеринин арасынан талаптары өтө катуу мектеп болуп саналат. Бул мектеп боло турган же болгонго кандайдыр бир мүмкүнчүлүгү бар кылмышты токтотконго бардык иш-аракетин кылат жана зулумдар менен коррупционерлердин жолдорун жабат. Мындай жагдайдын түп-тамыры Умардын фикх, саясат жана укуктук нормаларынан келип чыгат. Жалпысынан Маликит мектеби адам максаттарын кароодо жана ошого жараша чечим чыгарууда биринчи мектептерден болуп саналат. Аль-Шатиби адам максаттары менен Мыйзам Чыгаруучунун максаттарынын байланышын ачыктаган. Юриспруденциянын башка тармагы бул ант менен байланышкан милдеттемелери жана Маликиттердин дайыма максаттар жана ниеттер принцибин колдонуу үчүн эмгектенүүсү. Алар үйлөнүүдө же кылмыш айыпта ой-пикирдин көздөлгөн максатынын ролун кылдаттык менен

карашат. Сырткы нерселерге эле көз чаптырбастан, адамдардын кыймыл-аракети менен сөздөрүнүн аркасындагы максаттар менен ниеттерге көңүл бөлүү – бул Умардын жана Пайгамбардын (с.а.в.) жан-жөөкөрлөрүнүн көргөзгөн методу. Андан тышкары, Маликит мектеби шектүү юридикалык ыкмаларга тыюу салууга жана коррупцияга байланышкан ниеттерди токтотууга өзгөчө басым жасаган.

Аль-Шатиби жана анын теориясы

Абу Исхак Аль-Шатибини бизге тааныштырган адам аны “урматтуу, билимдүү, имам катары көп нерсеге жеткен үлгүлүү адам, ошондой эле, ал Куранды толук жатка билген жана өз алдынча Ислам мыйзамынын булагын чечмелегенге дарамети жетет эле...” Аль-Шатиби Гранадада өскөн. Гранададагы жана башка жактагы шейхтерден таасир алган. 1302-ж.ж.с./1884-б.з.к. жарык көргөн аль-Мувафакат китеби аль-Шатибинин эң маанилүү эмгеги болуп саналат. Бул эмгек Ислам мыйзамынын жогорку максаттарына жана ага тийиштүү нормаларга кайрылат; юридикалык далилдерди классификациялайт; далилдерди адамдардын кыймыл-аракетиндеги нормаларда колдонот; өз алдынча ой-жүгүртөт; карама-каршылыктарга байланыштуу маселелерге чечим чыгарат.

Аль-Шатиби *бида*, башкача айтканда, (бузуку) жаңылыктар жана *мухтадзат* б.а. Куран, Сүннөт, Пайгамбардын (с.а.в.) сахабаларынын тажрыйбасы менен айткандарына туура келбеген тажрыйбалар менен ишенимдер темасын козгогон. Ал *усул аль-фикхтен* келип чыккан салмактуу методологияны чектелбеген кызыкчылыктар (*аль-масалих аль-мурсалах*) жана юридикалык артыкчылык (*истихсан*) сыяктуу юриспруденция принциптеринин баалуу дискуссиясын тартуулайт. Юриспруденция принциптерин жана мыйзамдын максаттарын талдоодон тышкары, аль-Шатиби юриспруденция принциптеринин колдонмосун окуган.

Биз аль-Шатибини тыкан жазуучу катары билебиз. Ал бир темага бир нерсе жазардан мурда бардыгын ойлонуп, тема боюнча көп убакыт талап кылуучу изилдөөлөрдү жүргүзгөн окумуштуу эле. Ал жаза турган нерсени жөнүндө башкалар менен кеңешчү.

Аль-Шатиби хутба жана намазда жамаатка башчылык кылган же имам жөнүндө жалпы орноп калган концепцияларды сындаган. Ал өзүнүн фатваларында Сүннөттү жактап, кээ бир каадалар менен Пайгамбарга (с.а.в.) жана анын жолдошторуна белгисиз болгон, бирок өзүнүн (аль-Шатибинин) учурунда жайылып кеткен диний жаңылыктарга каршы чыккан. Аль-Шатибинин сынына каршы аны күнөөлүү деп айыпташып, ага жалаа жабышкан, бирок ал өзүнүн ишенимине бекем турган. Ага мындай каршылык көргөзүлгөн учурда, ал мындан мурда жазылбаган Ислам динине киргизилген жаңылыктар (*бида*) темасына байланыштуу өтө маанилүү аль-И'тисам аттуу китебин жазган.

Аль-Шатиби оор мүнөзгө тиешелүү суроолор боюнча атактуу шейхтер менен жазышкан. Ал ошол убакыттагы Маликит мектебинин алдыңкылары менен талкууларда жана кеңешүүлөрдө катышкан. Бул суроолор аль-Шатибинин кызыгуулары менен интеллектуалдык мүнөзүн көрсөткөн жана кээ бир төмөнкү маселелерге кайрылган.

Маликит мектебинин укук таануучулары ар бир берилген маселе боюнча карама-каршы ой-пикирлер болушу мүмкүн деп табышкан жана алардын баары Имам Маликке тиешелүү; чындыгында бир канча карама-каршылыктар болушу мүмкүн жана алар ар бирине тийиштүү өзүлөрүнүн фатваларына негизделген, ич ара бири-бирине туура келбесе деле. Андан тышкары, *усул аль-фиqh* окумуштуулары эгер бир кадыр-барктуу диний аалымдын билдирүүлөрүнөн эки карама-каршы пикир табылса, ошол айтылган нерселердин кайсынысы биринчи айтылганы белгисиз болсо, анда билдирүүлөрүнүн экөө тең укуктук далил катары колдонулбайт деген чечимге келишкен.

Эгер мектептин ичинде Малик билдиргенге дал келбеген нерселер айтылса, анда кимдир бирөөгө “Бул маселе боюнча Маликит мектебинин ою мындай” - деп айтуу ылайыкпы жана билдирүүлөрдүн бирөөсү качан бул позицияны колдойт? Көп учурда укук таануучулар Маликтин *аль-Мудаваннасынан* же башка жактардан табылган билдирүүлөрүнө таянат жана алардан алган түшүнүккө жараша ой-пикирлерин негиздешет.

Малик жана анын мектеби ‘карама-каршы келген көз караштарга көңүл бөлгөндүгү’ менен жакшы таанылган. Бул принцип аркылуу кээ бир Миликиттин фатвалары негизделген. Эгер бир иш же кыймыл-аракет

боюнча чечим Маликит мектебинин позициясы боюнча карама-каршы болуп, бирок кээ бир башка мектеп же окумуштуу тарабынан карама-каршылык жок деп белгиленсе, анда Маликит мектебинин укук таануучулары фатва чыгарышат. Ал фатва мындай, эгер чечим чыкса, же бир иш кылынып бүтсө, ал чечимди же ишти туура деп табышат жана аны башка карама-каршы мектептин көз карашын кабыл алып, жарактуу деп кабыл алышат.

Аль-Газали, Ибн Рушд жана башкалар соттук процесске ‘жашыл аянт’ (*шубхах*) алып бара турган карама-каршы ой-пикир менен талашып-тартышуудан алыс болууну такыбалык деп эсептешкен. Алар мындай мүмкүн же мүмкүн болбогон маселелер соттук ‘жашыл аянтты’ (*шубхах*) билдирет жана Пайгамбардын (с.а.в.) салтына жараша биз бул нерседен (жашыл аянттан) алыс болууга чакырылабыз. Бирок Ислам мыйзамынын акыйкатында күнүрт (ачык-айкын эмес) маселелер эсепке алынбайт.

Качан жалпы элдер ээрчиген тажрыйба Мыйзамда жазылган жана такыба ата-бабалар, окумуштуулар менен иждихатка катышканга укугу барлар ээрчиген тажрыйбага карама-каршы болуп чыкса, биз кандай кылышыбыз керек? Азыркы басым жасаган практиканы колдоп, Мыйзам менен улуу муундун тажрыйбасын ташташыбыз керекпи? Эгер андай болсо, Сүннөт таасир берүүсүн кантип улантат?

Аль-Шатиби көтөргөн бул суроолор укуктук далилдерге жана юриспруденциянын негиздеринде камтылган белгилерге анын берилгендигин жана ишенимин ачыктайт. Талаш-тартыштан алыс болуп, такыбалыкты үлгү туткан аль-Шатиби маанилүү жана ишенимдүү эреже түзгөн “Эгер принциптин толук түрүндө колдонулуусу Мыйзам жана акыл менен дал келбөөсүнө алып келсе, анда бул толук ишенимдүү, ылайыктуу деп каралбайт жана кийин шартсыз эч кандай колдонулбашы керек.”

Бул окуунун тамыры аль-Шатибинин *Макасид* теориясында. Өзүнүн Ислам мыйзамынын учурга негизделген талдоосунда аль-Шатиби мындай дейт: “[Кудай тараптан ачыкталган] бардык мыйзамдар адам баласынын кызыкчылыктарын сакташ үчүн түзүлгөн...” Ал Мыйзам адам баласынын кызыкчылыктарына кызмат кылыш үчүн негизделген деп жыйынтыктаган. Учурга негизделген чечмелөөнүн мындай түрү Мыйзамдын майда-чүйдөсүнө дайым тийиштүү.

Аль-Шатиби Мыйзамдын жогорку максаттарын Мыйзам Чыгаруучунун жогорку максаттарына жана Мыйзамдын карамагындагы максаттарга бөлгөн. Андан кийин ал Мыйзам Чыгаруучунун максаттарын төрт түргө бөлгөн: Мыйзамды негиздеген учурдагы Мыйзам Чыгаруучунун жогорку максаттары; адамдардын түшүнүгүнө байланыштуу Мыйзамдарды негиздегендеги жогорку максаттар; Мыйзамды жүрүм-турумдун стандарттары катары негиздеген жогорку максаттар; адам баласын Мыйзам чегине (юрисдикциясына) алып келиш үчүн негизделген жогорку максаттар.

Аль-Шатиби Мыйзам Чыгаруучунун Мыйзамды негиздеген учурдагы жогорку максаттарды үч категория менен түшүндүргөн: адам баласынын руханий жана материалдык бакубатчылыкка жетүүсүнүн негиздери; зарылчылык, б.а., муктаждыкка негизделген кызыкчылыктар же максаттар; жасалга - негиздер менен талаптардын толук аткарылышы үчүн тездетип, аягына чыгарган функциясы. Ал негизги максаттар динден, адамдын жашоосунан, тукум улоодон, материалдык байлыктан, адамдын акылынан турат деп айткан. Ислам Мыйзамы негизги кызыкчылыктарды жана башкаларды мыйзамдуу түрдө коргоп, байытуу менен бирге аларды жок болуп кетүүдөн сактоого милдеттенет. Беш негизги кызыкчылыктар башка кызыкчылыктардын түп-тамыры жана пайдубалы катары каралат.

Мыйзамга кызмат кылган кызыкчылыктар бири-бирин жокко чыгаруу максатында колдонулбашы керек. Кээ бир негизги кызыкчылыктардын көпчүлүк болгон кызыкчылыктарды жокко чыгаруусуна жол берилбеши керек. Тескерисинче, алар бири-бирин бекемдеп, толуктап жана сакташ үчүн негизделген. “Негизги максаттар зарылчылык менен жасалганын пайдубалы,” - деп айткандан кийин аль-Шатиби төмөнкү эрежелерди билдирген:

- Негиздер зарылчылык менен жасалганын пайдубалы.
- Негиздерге карата иретсиздик буга чейин айтылган экөөнүн толук башаламандыгына алып барат.
- Зарылчылык менен жасалга тармагындагы теңдүүлүктүн жоктугу.
- Зарылчылык менен жасалгадагы теңдүүлүктүн толук бузулушу негиздердин жартылай бузулушуна алып келет.
- Зарылчылык менен жасалгалар негиздер үчүн сакталышы керек.

Аль-Шатиби терең түшүнүк бериш үчүн Мыйзамды негиздөөдөгү болгон Мыйзам Чыгаруучунун жогорку максаттарын карап чыккан. Максаттарга кайрылсак, Мыйзамды жүрүм-турумдун стандарты катары негиздеген учурда аль-Шатиби Мыйзам Чыгаруучунун Мыйзамдын алдында жоопкерлердин милдеттерине байланыштуу максаттар тууралуу талкуулаган. Ошондой эле, анын талкуусу Мыйзам Чыгаруучунун адамдарга болгон талаптарында эмнени көздөгөндүгүн жана көздөбөгөндүгүнүн айырмасы тууралуу болгон. Мисалы, ал мындай жыйынтык чыгарган: эгер Мыйзам Чыгаруучунун максаты өзүнүн бизге койгон талаптарына байланыштуу сыноолорго жана кыйнчылыктарга жеңилдик бериш үчүн болсо, анда биз жакшылык кылуубузду көбөйтүп, тапшырылган милдеттер менен милдеттемелерди аткарууда баланс орнотуубуз биздин максатка айланат.

Аль-Шатиби Исламдагы мыйзам чыгаруучулук мындай ачыкталган “ченемдүүлүктү эң бекем кармануу жолу менен жана өзгөрүлбөгөн эки тараптын ортосунда болуу...” деп билдирген. Биз бул жакта сыйынуу ырым-жырымдары, орозо, зекет сыяктуу Мыйзам талап кылган көп милдеттерди таптык. Андан тышкары, тыюу салынган нерселердин көбүн аткарбоо адам баласынын көпчүлүгүнө ылайык болгон теңдүүлүктү тартуулайт.

Мыйзам Чыгаруучунун жогорку максаттары тууралуу сөз болгондо адам баласынын жашоосун мыйзам чегине (юрисдикциясына) алып келүү үчүн аль-Шатиби мындай деген: “Ислам мыйзамы адам баласы үчүн баарын камтыган, универсалдуу тартип. Биз Мыйзамга ички жана тышкы тажрыйбаларыбыздын баарын тапшырып, ошого жараша иш кылуубуз керек.” Ал Мыйзам Чыгаруучунун адам баласын дүнүйөлүк каалоолорунун зулумунан сактоо жана адамдарды Мыйзам менен анын нормаларына алып келүү максатын көргөзгөн.

Мыйзамдын максаттарында аль-Шатиби адам баласынын максаттарын айтып өткөн. Бул нерсе анын терең түшүнүгүн жана теманы жакшы билгенин көргөзөт. Ал интуитивдик диний акыйкат “Кыймыл-аракеттердин ниет менен эч бөлүнбөй бирдикте болгону жана жүрүм-турумга баа бергенде максаттардын эске алынганы. Мыйзам Чыгаруучунун максаты адам баласынын кылган иштеринин көздөгөнү. Анын Мыйзам чыгаруусунда көргөзүлгөндөй ниетке шайкеш келиши” - деп билдирген.

Аль-Шатиби мындай деп тыянак чыгарган “...максаттар жөнүндө талкууну ачыкташ үчүн бул жерге бир жыйынтык керек жана ошол көздөлгөн нерсени, Кудайдын каалоосун так аныкташы керек.” Андан кийин “Мыйзам Чыгаруучунун көздөгөнүн анын көздөбөгөнүнөн кантип адам айырмалайт?” - деп суроо берет. Мыйзам Чыгаруучунун максаттарын аныкташ үчүн ал төрт негизди белгилейт: баштапкы, ачык буйруктар жана тыюулар; буйруктар жана тыюулардын негиздерин карап чыгуу; экинчи даражадагы максаттарына көңүл бөлүү (негизги максаттардын кызматында); декларация жана мыйзам чыгаруу менен чечиле турган абалда Мыйзам Чыгаруучунун катышпоосу.

Аль-Шатибинин максаттар жөнүндө теориясы анын көпчүлүк жазууларында камтылган. ‘Максаттар’ менен анын теориясы так жана түшүнүктүү экенин көрсө болот. Ал *Макасид аль-Шари’а* жана анын жыйынтыктарына басым жасаган. Анын юриспруденциянын негиздери Мыйзамга негизделген деп айтканы күчтүү аргументтердин бири эле: “Мукулман коому... Мыйзам дин, адам жашоосу, тукум улоо, материалдык байлык, адамдын ойлоону жөндөмү сыяктуу беш негизди сактап калышы үчүн негизделгенине ишенет.”

Мыйзамдын жогорку максаттары жана анын негиздери Ислам доктринасынын негиздери жана принциптери менен бирге Меккедеги Куранда сакталган. Аль-Шатиби беш негиздин изи менен жүрүп отуруп, Меккедеги Курандан тууралыгын бекемдеген далил тапкан. Ислам динин сактоо, тууралоо жана Меккедеги Куранга болгон ишенимди бекемдөө - бул маселелер абдан таанымал жана далилге же мисалга муктаж эмес. Аль-Шатиби Мекке Куранынын мыйзамдуу принциптерин жана негиздерин билдирген.

Ал өзүнүн ‘максатка негизделген’ көз карашын колдонуп Куран менен Сүннөттү кошуп шарияттагы далилдердин ар кандай түрлөрүнө жана мыйзам чыгаруудагы негиздердин ар кандай тармактарына байланыш түзгөн. Ал Мадина Кураны толук Мекке Куранына жана Сүннөт толук Каранга негизделгенин байкаган. Сүннөт Курандын чечмеленишинен табылган кайсы мисалдарды ээрчиш керек экенин көргөзөт жана алардын бирөөсү дагы Сүннөттө бузулбашы керек. Аль-Шатиби максаттар түшүнүгүн жана укуктук нормалардагы негиздердин, зарылчылыктардын, жасалгалардын белгилүү категориясына бөлүнүүсүн Ислам мыйзамынын буйруктары менен тыюу салуулары бүтүн тартипке же тең маанилүүлүккө ээ эмес деген көз карашын колдош үчүн көргөзөт.

Ыймандуулар (ишенгендер) жана окумуштуулар Мыйзамдагы буйруктар менен тыюу салуулардын тартибин, градациясын билүүсү керек. Укуктук нормалар усул аль-фикх темасына арналган көпчүлүк жазуулардын арасында көп кездешет, өзгөчө 5-(х.ж.с.) кылымдан бери. *Мубах* б.а. ‘уруксат’ деп аталган термин кыймыл-аракетке негизделген нормалар деп эсептелет жана көпчүлүк салттуу окумуштуулар маселеге байланыштуу бул категорияга кайрылышат. Аль-Шатиби маселеге ‘макстатка негизделген’ көз караш менен мамиле кылат. Негизги жана универсалдуу тармактарга негизделген кыймыл-аракеттердин жана кетирилген каталардын айырмасы кызыкчылыктар менен максаттарга негизделген. Себептер, натыйжалар, максаттар ортосундагы ич-ара байланыш тууралуу айтсак, анда себептер менен натыйжалар Кудайдын жана адамдын көздөгөнүнө байланышкан. Бирок алар адамдын көздөгөнүнө көбүрөөк жакын болот. Аль-Шатиби принциптер менен нормаларды өзүнүн максатка негизделген көз карашына жараша негиздеген. Мисалы, Мыйзам Чыгаруучу себептерди аныктаганда, алардын натыйжаларын өзүнүн көздөгөнү катары колдонот. Адам баласы натыйжаларга эмес, себептерге гана жоопкер. Кудай натыйжаларга, алардын ортосундагы себептерге жана алардын себебине өзү жооп берет.

Аль-Шатиби адамдарга натыйжалар жөнүндө эскерткен жана себептерди аткарууда терең ойлонгон тексттерди кошкон “... эгер бирөө кылган иштин натыйжасы жөнүндө кеңеш берсе, бул адам бир нерсе кылардан мурда ойлонуп, анан иш кылганга убакыт берет...” Ошондуктан эмне гана адам кызыкчылыгы менен ыйык максаттарга жакындатпасын, ал нерселер кааланышы жана изделиши керек. Кандай нерселер зыян алып келе турган болсо, анда ал нерселерге тыюу салынып, алыстатылышы абзел.

Аль-Шатибинин теориясынын негизги маселелери

Максат теориясынын кээ бир негизги тармактарына басым жасап, аль-Шатиби Мыйзамдын толук *та’лилге* тиешелүү болгон түшүнүгүнө таянат. *Та’лил* бул бардык нерселер адам кызыкчылыгына жана алардан пайда болгон окуялар аркылуу түшүндүрүлөт деген идея. Ал Мыйзамдын дээрлик бардык нормалары адам кызыкчылыктары үчүн чыгарылган деп уланткан. Та’лил боюнча өзүнүн көз карашын ачыкташ үчүн ал каада-салтка тиешелүү нормалар менен күнүмдүк аласа-береселерди жана сыйынууга тиешелүү нормаларды ачыктап, айырмалаган.

Укуктук нормаларга карата биринчи кадам Мыйзам Чыгаруучунун максаты адам баласынын кызыкчылыктарын сактоо экенин ачыктаган Мыйзамдын индуктивдик окуусу аркылуу башталган. Аль-Шатибинин *та'лилге* болгон жалпы көз карашы Ислам Мыйзамынын адам кызыкчылыктарына карата анын актуалдуу интерпретацияга болгон ишеними деген тыянактан билинет. Аль-Шатиби жана Маликий мектебинин көпчүлүк окумуштуулары Исламдагы сыйынуу кыймыл-аракеттерине байланыштуу нормалар менен иш алып баргандын эң негизгиси *та'лилден* алыс болуу. Аль-Шатиби Исламдагы сыйынуунун ар түрдүү формаларынын жалпы негиздери менен максаттары тексттерде келтирилгендигин четке каккан эмес. Ошол эле учурда ал мындай түшүнүктөрдүн майда-чүйдөлөрү белгисиз деп ишенет. Ал сыйынуунун акыйкаты жана анын ар кандай түрлөрүн тажрыйба жүзүндө аткарыш үчүн кызыкчылыкка негизделген *та'лилге* тыюу салынбайт.

Аль-Шатиби мындай деп жазган: “Күнүмдүк аласа-береселерге жана каада-салттарга, ошондой эле, сыйынууга байланыштуу көпчүлүк нормалардын белгилүү бир максаты бар, тактап айтканда, адам кызыкчылыктарынын ар кандай тармактарын жөнгө салыш. Эгер алар ар түрдүү чечмелөөгө ачык болушса, алар бир чечмелөөгө токтоп, аныкталбаган карама-каршылыктарга жана бөлүнүүлөргө себеп болот.” Мындай спецификация жана критерий мыйзамдуу бир чечимге келиш үчүн өз алдынча чечим чыгарган укук таануучулар үчүн багыт көргөзгөн жакшы колдонмо.

Ал “Ислам мыйзамы негизги жана универсалдуу тармакка бөлүнөт” - деп айткан. Мыйзамдагы универсалдуу кызыкчылык – бул “ар бир адам баласы үчүн Мыйзамдын конкреттүү бир осуятына карата болгон жоопкерчилиги...” Аль-Газали мындай деген: “Ар бир норма адамдар үчүн даанышмандыкты, кайрымдуулукту, жана жакшылыкты камтыйт.” *Та'лилдин* өзүнүн усулдары (метод) жана *усул аль-фикх* тартибинде сакталышы зарыл болгон мыйзамдары бар. Эч кимдин *та'лилди* өзүнүн жеке көз карашы, ой-пикирине ылайык негиздегенге укугу жок. Ошондой эле, Кудайдын Мыйзамына тиешелүү иштерде өзүнүн ойлооруна жана кыялдарына күч берүүгө дагы жол берилбейт.

Пайгамбардын (с.а.в.) жолдоштору *та'лилди* өзүлөрүнүн эч өзгөрүлбөгөн, талашсыз сырткы таасирлерден эмес, ички себептердин натыйжасында пайда болгон туюмуна жараша негиздешкен. Алар көз каранды-

сыз чечмелөөлөрүн өзүлөрүнүн мыйзам жөнүндө түшүнгөн негиздерине жана максаттарына байлашкан. Башка жагынан алып караганда, атактуу окумуштуулар менен теологдор *та'лилди* колдонуунун актуалдуулугун жокко чыгарышып, күмөндүү логиканы колдонушкан. Аль-Шатиби *та'лиден* аль-Разиге окшоп толук баш тарткан, ошондой эле, Ибн Хазм салмактуу сынчы болгон.

Ыйык осуяттардын негизи Ислам Мыйзамында түзүлгөн адам кызыкчылыктарын сактоо болуп саналат. Кайсы соттук суроо Кудайдын кыймыл-аракетине тийиштүү жана кайсы ачыкталган ыйык мыйзамга тийиштүү экенин түшүнүш маанилүү. Дагы бир жолу биз укук нормаларынын негиздери менен даанышмандуулугун аныктоо процесси конкреттүү усулдар (метод), чектер (лимит) жана критерийлер менен байланышкан. Бардыгы юриспруденция менен хадис юриспруденциясынын негиздерине арналган китептердин тийиштүү бөлүктөрүндө баяндалган. Ошондой эле, юриспруденция жана Куран менен Сүннөткө түшүндүрмө берген китептерде колдонулган.

Биз Ислам Мыйзамынын нормаларынын негизи болгон материалдык жана руханий пайдалар менен максаттарын изилдөөгө, ошондой эле, пайдаларга жетүүгө жана зыянды азайтууга чакырылганбыз. Ислам даанышмандуулуктун укуктук нормаларын изилдөө үчүн бардык изилдөө усулдарын жана Кудай берген илимди колдонгонго уруксат берет. Эгер биз ишенимдүү далил менен тастыкталган жыйынтыкка токтолсок, биз аны кабыл алсак болот: эгер биз андай кылбасак, анда ишти Кудайдын даанышмандуулугуна тапшырабыз.

Качан Мусулман окумуштуулары пайда менен зыянга баа беришкенде, алар бул дүйнөнү жана акыретти алып карашкан. Мусулман окумуштуулары колдонгон пайда жана зыян түшүнүгү башка дүйнөгө тийиштүү пайдаларды камтыйт; алардын себептерин жана жетүүнүн жол-жоболорун; башка дүйнөдөгү зыяндын түрлөрү; алардын себептерине жана кандай жол менен жетишет; жердеги пайдалар; алардын себептери жана жетүүнүн жолдору; жердеги зыяндын түрлөрү; алардын себептери жана жетүүнүн жолдору. Аль-Шатиби чыныгы кызыкчылык жашоону бузуш үчүн эмес аны колдоп, тургузуш үчүн деп көргөзгөн. Мыйзам ар кандай пайдалардын түрлөрүнө жетип, ырахат алууда чектерди койгон, анткени адамдар кээ бир зыян менен байланышкан пайдаларга жетүүнү көздөшү мүмкүн. Ошондой эле, алар бир пайда из-

дейм деп, башка жогорку деңгээлдеги пайдаларды жоготуп коюулары мүмкүн.

Көп учурда пайда менен зыян дал келип калат, анткени бир жактан кыймыл-аракеттин башаты пайдалуу болуп, экинчи жактан зыяндуу болуп калышы мүмкүн. Ошондуктан адамдар баш ийген жана анын астында баш паанектей турган Мыйзам керек. Бул ‘универсалдуу’ кызыкчылык. Ошондой эле, кандай гана кызыкчылык, кандай гана деңгээлде болбосун жана эч нерсеге кайдыгер эмес, кичине же чоң, пайда же зыян үчүн болбосун аны Ислам Мыйзамы сактаганга чакырат. Кээ бир кызыкчылыктардын “жокко чыгуусу” адам баласынын чыныгы кызыкчылыгын сактоо болуп саналат жана бул кээ бир адамдар менен иштерге гана колдонулат. Аль-Шатиби кызыкчылыктардын ар кандай түрүн жана ар кандай талаштарды чечүүдө керек болгон Ислам мыйзамындагы эң мыкты укуктук усулду ачыктап, талдаган.

Мусулман окумуштуулары Ислам Мыйзамы ‘негиздерди,’ ‘зарылчылыктырды,’ ‘жасалгаларды’ сактоого чакырат жана дин, адамдын өмүрү, акыл жөндөмү, тукум улоо, материалдык байлык булар сактай турган эң маанилүү кызыкчылыктар деп бир ооздон айтышкан. Дагы бир мындай макулдашуу бар: “Эмне гана ушул беш негиздин сакталышына себеп болбосун ал – пайда, эмне гана алардын жок болуусунун себеби болбосун ал – зыяндын башаты. Ошол эле учурда аны токтотуу, же зыяндын себептерин алдын алуу – бул пайда”.

Бул жакта универсалдуу бир суроо бар жана ал мындай: Качан адам баласынын акылы эмне жакшы жана мактоого татыктуу экенин, эмне жаман жана сөгүшкө татыктуу экенин бири-биринен айырмалай алат жана качан Мыйзамдын ачык декларацияларына таянып аныктай алат? Бул окшош суроо схоластикалык теология менен юриспруденция негиздерин *аль-тахсин ва аль-тахбих* сыяктуу суроону эстетет. Аль-Шатиби бул суроодо Аш’арит көз карашына таасирленет. Ал мындай дейт: “Эгер жазылган, акылга негизделген далил укуктук суроолорго карата бири-бирин жактаса, анда жазылган далилге артыкчылык берилиши керек жана жазылган далилди канчалык бере алса, ошондой артыкчылык берилиши керек.” Аш’ариттин көз карашы менен бирге “Себеп нерселердин жакшы же жамандыгын сындай албайт,” же пайда менен зыяндын булактары жөнүндө баа бере албайт.

Аш'ариттин көз карашына каршы келген эки башка теория бар: Мутазилииттердин жана Матуридиттердин. Мутазилииттердин айтканына караганда, жакшылык менен жамандык акыл негизинде айырмалана турган нерселер жана кыймыл-аракеттер менен катачылыктардын пайдалуу же зыяндуу экенин укуктук нормалар айтканга чейин эле аныктап койсо болот. Мутазилииттер укук нормалары болбосо жөндөмдүү, акыл-эстүү адам балдары Кудайдын астында акыл-эси үчүн гана жоопкер болмок деген ойду айтышкан. Укук нормалары Кудайдын түшүргөн нерселери аркылуу ырасталгандай эле, адамдын акылы менен дагы тастыкталат. Мутазилииттердин теориясына караганда, Аш'ариттердин теориясы сакталып, жалпыга тараган. Нерселерге жана кыймыл-аракеттерге тийиштүү пайда же зыяндын түшүнүгү түшүрүлгөн ыйык мыйзамдын мөмөсү деп эсептелинет. Курандын аяттары түшүрүлгөнгө чейин жана ошол аяттардан нормага окшогон нерсе алынганга чейин пайда же зыян концепциялары тууралуу түшүнүк жок эле. Куран жакшы ой менен пайдалууну мыйзамдуу кылганын жана жок кылуучу нерсе менен зыянды мыйзамсыз кылганын жарыя кылып билдирген. Исламдын алгачкы убактарында Куран өзүнүн угуучуларына чындык менен кайрылып, адилеттүү болууга буйрук берген. Акылга сыйбаган иштер үчүн эскертүү берип, алардын жалган менен аралаш жашоолорун сындаган. Аш'ариттер нерселер менен кыймыл-аракеттерге тийиштүү 'жакшы' же 'жаман' сапаттары айырмалана турган касиеттер экенин моюнга алышкан эмес. Бул нерсе Ашариттер менен Мутазилииттер ортосунда илгертен бери талаш-тартыш маселеси болуп келет. Талкуулар акылдын Пайгамбарларга жана алар алып келген нерселерди талашсыз акыйкат деп ишенүүгө алып барат. Акыл Ислам Мыйзамы адам кызыкчылыктарынын эң жакшы коргоочусу экенине ынандырат. Пайда же зыян булактарын адам акылы менен айырмалай алат деген ой адамдын акыл-эсинин кабыл алуусу толук же ойдогудай экенин түшүндөрбөйт. Тескерисинче, адамдын акыл-эси кээ бир нерселерди түшүнүүгө жөндөмдүү жана кээ бир башка нерселерди түшүнгөнгө жөндөмү жок.

Аль-Шатиби пайда менен зыян булактарын айырмалаганга акыл-эстин жөндөмсүздүгүн токтоосуз кайталаган жана мындай деп мисал келтирген: багытын жоготкон адамдар “эскертилип, кечирилген жана Кудай аларга Пайгамбарларды жиберген.” Адамдардын акыл-эс жөндөмү канчалык курч болбосун тажрыйба жүзүндө өзүлөрүнүн кызыкчылыктарын коргоого жана зыяндан сактанууга өзүлөрүнүн берилгендиктерин бекемдеш үчүн аларга күчтүү диний умтулуу керек. Ошондуктан

динди сактоо кызыкчылыгына Ислам Мыйзамында чоң артыкчылык берилет.

Кийинки тармактарда акыл-эс кызыкчылыктарга баа бериш үчүн колдонулат. Кызыкчылыкка негизделген жазуу чечмелөөсү Ислам юриспруденциясынын окумуштуулары арасында жакшы калыптанган. Акыл-эс жазылган тексттин көздөгөнүн аныктоо функциясын аткарат. Бул тажрыйбанын мисалдары Ислам юриспруденция китептеринде жана Куран менен Сүннөт тексттеринде өтө көп кездешет. Жакшы менен жаманга рационалдуу баа бериш үчүн пайда менен зыяндын өзгөрүүлөргө дуушар болгон булактарына жана алардын белгилүү бир укук нормалары аркылуу эмнени талап кылганына баа бериш керек. Пайда жана зыян булактарынын арасындагы токтоосуз кайчылашуу менен аралашуулар – чексиз атаандаштыкты жана жанжалды жараткан көрүнүш. Аль-Шатиби чоң маанидеги мыйзамды адамдардын ар кандай кызыкчылыктары бири-бирине карама-каршы келген кырдаалдарда аларга артыкчылык менен мамиле кылгандай кылып түзгөн. “Исламдын укуктук саясаты” биринчи кезекте чектөөсүз кызыкчылыктарды коргоого негизделген. Чектөөсүз кызыкчылыктар тармагы Мусулмандардын саны жана муктаждыгынын өлчөмү көбөйгөн сайын кеңейген. Ислам мыйзамынын окумуштуулары өзүлөрүн ар бир кызыкчылыкты мыйзам жана анын максаттары талап кылгандай өз ордуна коюуда жөндөмдүү экенин көргөзүүсү керек. Бул мусулман үммөтүнүн кызыкчылыгын сактоонун эң жакшы жолу.

Куран араб тилинде ачыкталгандыктан, Мыйзамдын жогорку максаттары араб тилинде каралышы керек. Аль-Шатибинин жазууларында эгер кимдир бирөө Исламдын укуктук тексттеринде катылган максаттарды түшүнгүсү келсе, Араб тилинин чектөөлөрүн жана эрежелерин сыйлап, сактоонун маанилүүлүгү көп кайталанат. Ал: “Араб тили... Мыйзам Чыгаруучунун жогорку максаттарын которот,” – деп айткан.

Укуктук нормалардын кыймыл-аракет боюнча ар кандай түрлөрүн талкуулаганда аль-Шатиби ар түрдүү нормалардын арасындагы байланышты өзгөчө сунушталган менен милдеттүү түрдүн ортосундагы жана сунушталбаган менен тыюу салынгандын ортосундагы байланыштарын белгилеген. Ал негизги максаттар беш негизге дал келиши керек деген көз карашта эле. Экинчи даражадагы максаттар, тескерисинче, адамдын каалоолору менен шыктарына тийиштүү жана адамдын кы-

зыкчылыктары зарылчылыктар менен жасалгалардын деңгээлинде түшүндүрүлөт.

Мыйзамдын максаттарын ачыктоодо аль-Шатиби үчүн индукция өтө маанилүү жана күчтүү аспаптардын бири болгон. Ал юриспруденциянын негиздери айырмаланган белгилер менен сүрөттөлүшү керек деп айткан жана буга далил “голук ачыкталган индуктивдик окууларда” табылат. Анткени Ислам Мыйзамынын негиздери жалгыз бир далилге эле таянбайт, тескерисинче, көп далилге таянган. Аль-Мувафакаттын биринчи барактарынан баштап, аль-Шатиби индукцияны Мыйзам максаттарынын ачылышына байланыштырган. Куран менен Сүннөттүн бардык максаттары Мыйзамдын жана анын нормаларынын пайда болгондугун изилдеген түшүнүккө негизделет. Болбосо *та'лил* түшүнүгүнө, анткени *та'лил* Ислам Мыйзамы адам кызыкчылыктарын сактоо менен түшүндүрүлөт деген көз карашка таянат.

Аль-Шатиби өзүнүн бул эки аныктамасына колдой турган далилдүү изденүүсүн Куран менен Сүннөттү индуктивдик окуу менен баштаган. Аль-Шатиби келтирген далил башынан аягына чейин индуктивдик процесске негизделген. Ал Мыйзамдын максаттарын аныктоодо индукция эң маанилүү аспап экенин көргөзгөн. Анткени Мыйзам Чыгаруучунун көздөгөнү бул маанилүү негиздерди сактоо болуп саналат. Ал далил “мыйзамды индуктивдик окуу, б.а., мыйзамдагы универсалдуу жана өзгөчө тексттер аркылуу табыларын” жазган. Ошондой эле, “...индуктивдик окуу...Мыйзамдын сырткы көрүнүшүнө жана өзгөчөлүктөрүнө эмес, тескерисинче, Мыйзамдын ички дүйнөсүнө карайт.”

Аль-Шатиби үчүн индукция Ислам максаттарын ачыктоодо эң маанилүү аспап. Индуктивдик процесс аркылуу айырмаланган максаттар Ислам мыйзамынын негизги, универсалдуу жана аль-Шатибинин талкуулары менен курчалган максаттар болуп эсептелет. Мыйзамдын универсалдуулугуна жана анын максаттарына байланыштуу жыйынтыктарга аль-Шатиби индукция аркылуу жеткен.

Аль-Шатибинин теориясына жалпы баа берүү

Аль-Шатиби юриспруденциянын негиздерине, Мыйзамдын максаттары окуусуна жана максаттар теориясынын курулуусу менен баяндоосуна өтө чоң салым кошкон. Ал өзүнөн мурдакылардан алардын ачылышта-

рына жана жыйынтыктарына таянып пайда алган. Ал адам кызыкчылыктарын ‘негиздер,’ ‘зарылчылыктар,’ ‘жасалгалар’ деп үч категорияга бөлүүдө жана зарылчылыктар категориясын бешке кыскартууда *услуиондорго* милдеттүү. Аль-Жувайни, аль-Газали жана Маликит мектебинин адам кызыкчылыгы, *истила*, кызыкчылыкка негизделген *истихсан*, Ислам тексттерин кызыкчылыкка негиздеп чечмелөө аль-Шатибиге чоң таасир калтырышкан. Мектеп Мыйзам Чыгаруучунун максаттарын ачыктоого жана ага таянганга арналган.

Аль-Шатиби Мыйзамдын максаттарын көрүнүктүү жана таанымал кылып белгилейт, ошондуктан алар эч качан байкалбай, унутулуп же төмөндөп кетпейт. Ал Мыйзамдын жогорку максаттарына арналган мейкиндикти кеңейткен. Макасид аль-Шариа темасы анын көп жазууларында кездешет жана ал Мыйзам максаттарын фикхке негизделген өз алдынча ой-жүгүртүүнүн ичинде көргөзгөн. Аль-Шатибинин адам кызыкчылыктарына жасаган басымы анын теориясын өзгөчөлөнткөн көңүл эргитүү менен чыгармачылыкты ачыктайт. Анын Мыйзам Чыгаруучунун максаттары жөнүндө ойлонуусу аны адам максаттары жөнүндө жыйынтыкка алып келген. Ал ыйык максаттар менен адамдардын максаттарын жана Мыйзам Чыгаруучунун максаттарын изилдөөсүнө негизделген өзүнүн адамдын максаттарына болгон мамилесин байланыштырып, бириктиргенде сейрек кездешүүчү өзгөчөлүктү көргөзгөн. Аль-Шатибинин Мыйзам Чыгаруучунун жогорку максаттары кантип таанылышы мүмкүн деп ой-жүгүрткөн талдоосу *усул аль-фикх* тармагы үчүн жаңы ачылыш. Ал адам максаттарына, Мыйзам Чыгаруучунун жогорку максаттарына жана Мыйзам Чыгаруучунун максаттарынын аныктоосуна түшүнүктүү эрежелерди түзгөн. Аль-Шатиби Ислам мыйзамына болгон түшүнүккө, өз алдынча ой-жүгүртүү колдонмосуна, б.а., иджитихадка анын нормаларына, ошондой эле, анын көргөзмөлөрүн кабыл алуу жөндөмү менен анын максаттарына жараша жашоодо чоң таасир калтырган.

Аль-Шатиби – Ислам Мыйзамы боюнча белгилүү, кадыр-барктуу окумуштуу жана өзүнүн көздөгөнү менен максаттарын көргөзгөн жарык чырак. Ошондой эле, ал бизди өзүнүн даанышмандуулугу жана табышмактуулугу менен тааныштырат. Аль-Шатиби *Макасид аль-Шарианын* ролун жана даражасын иджитихаддын практикасы катары жогору койгон.

ЖЫЙЫНТЫКТОО

Макасид аль-Шариа жөнүндө кийинки изилдөөлөр үчүн:

Бул жакта айтылган кээ бир негизги маселелер дагы изилдөөгө муктаж. Билимди сүйгөндөрдү бул юриспруденция менен анын негиздерине жазылган эки тараптуу эмгектеги кемчиликтерди ондоого шыктандырат деп ишенем. Андай кылуу менен бизди бул маселелер боюнча такталган ачыктоолор менен камсыздайсыздар. Биз Мыйзамдын жогорку максаттары кандай ачыкталат деп сурашыбыз керек. Мыйзамдын нормалары жана *Макасид аль-Шариа* тизмесин кеңейтүү үчүн алардын негиздеринен чыккан тыянактарда биз индуктивдик окууларды ээрчишибиз абзел. Биз Ислам Мыйзамынын ‘негиздери’ азыркы учурда кыскартылгандай беш болушу керекпи деген маселени кайра ойлонуп чыгуубуз керек. Биз “максатка негизделген иджитхатка” критерий түзүү үчүн иштеп, Ислам юриспруденциясындагы Мыйзамдын жогорку максаттары тууралуу жалпы окутууну ээрчишибиз керек.

Автор

Ахмад аль-Раусини Рабаттагы (Марокко) Мухаммад аль-Кхамис университетинен Ислам окуулары боюнча доктордук даража алган. Ал Юстиция Министрилигинде иштеген, аль-Таждид гезитинин редактору жана Мароккодогу Жамиат аль-Уламада (Мусулман окумуштууларынын бирикмеси) мүчө. Профессор аль-Раусини *аль-Макасид* тууралуу көптөгөн арабча китептер менен макалаларды жазган жана алардын кээ бирлери башка тилдерге которулган. Азыркы учурда ал Мухаммад аль-Кхамис университетинин Искусство жана гуманитардык илимдер колледжинде *Усул аль-Фикх* менен *Макасид аль-Шариа* сабактарын берет.

